

Starodavna Kreta in kaj je danes še najti na njej

// Al Vrezec in Petra Vrh Vrezec

Površina: 8.331 km²

Št. prebivalcev: 550.000

Najvišji vrh: 2.456 m (Psiloritis)

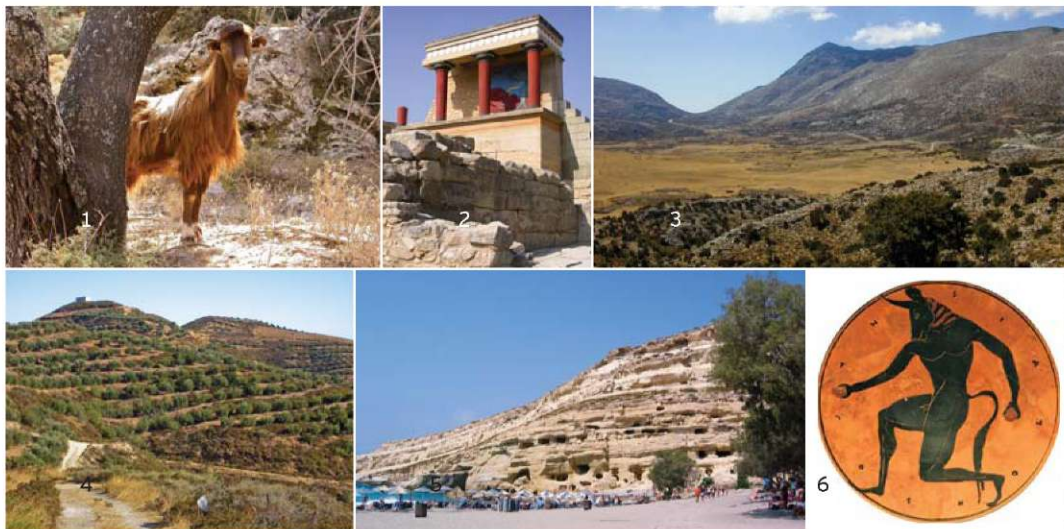
Št. vrst ptic: 94 gnezdilsk

Št. območij za ptice: 22

Zanimive vrste ptic: rumenokljuni viharik (*Calonectris diomedea*), sredozemski viharik (*Puffinus yelkouan*), brkati ser (*Gypaetus barbatus*), beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*), kragulji orel (*Aquila fasciata*), južna postovka (*Falco naumanni*), sredozemski sokol (*F. eleonora*), južni sokol (*F. biarmicus*), turška kotorna (*Alectoris chukar*), prlivka (*Burhinus oedipnensis*), ostrogasta priba (*Vanellus spinosus*), sredozemski galeb (*Larus audouinii*), zalivski galeb (*L. genei*), črnogla čigra (*Gelochelidon nilotica*), kratkoprstiškrjanček (*Calandrella brachydactyla*), rdeča lastovka (*Hirundo daurica*), planinska pevka (*Prunella collaris*), blede kupčar (*Oenanthe isabellina*), sredozemski kupčar (*O. hispanica*), svetlooka penica (*Sylvia hortensis*), črnogrla penica (*S. rueppellii*), svilnica (*Cettia cetti*), blede vrtnik (*Hippolais pallida*), balkanski muhar (*Ficedula semitorquata*), rjavoglavi srakoper (*Lanius senator*), planinska vrana (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), planinska kavka (*Pyrrhocorax graculus*), italijanski vrabec (*Passer X italiae*), travniški vrabec (*Passer hispaniolensis*)

Zanimive živali: kretska belozoba rovkva (*Crocidura zimmermanni*), kunec (*Oryctolagus cuniculus huxleyi*), kretska bodičasta miš (*Acomys minous*), sredozemska medvedjica (*Monachus monachus*), kretska bezovarka ali krikri (*Capra aegagrus cretica*), kretska divja mačka (*Felis sylvestris agrius*), rečna sklednica (*Clemmys caspica*), valjasti peskoril (*Chalcides ocellatus*), vzhodni petelinček (*Zerynthia cerisy*), kretski argus (*Kretania psylorita*), kretski okar (*Hipparchia cretica*), belopasasti okar (*Pseudochazara anthele*), kretski rjavček (*Coenonympha thyrsis*), kretski škržad (*Cicada cretensis*), kretski pritlikavi škržad (*Tettigetta carayoni*), škržad vrste *Pagiphora aschei*, egejski krešič (*Carabus trojanus*), levantinska rečna rakovica (*Potamon potamios*)

Zanimive rastline: 2.000 rastlinskih vrst, med njimi 160 endemičnih; cipresa (*Cupressus sempervirens*), kalabrijski bor (*Pinus brutia*), platana (*Platanus orientalis*), *Paeonia clusii*, *Origanum dictamnus*, *Ebenus cretica*, *Symphiantha cretica*

Otok vzhodnega Sredozemlja, ki na leto poskrbi za približno toliko turistov, kot je prebivalcev Slovenije, je zanimiv zaradi več razlogov. Dežela je bogata z antičnimi ostalinami. Tu že iz časa dinosavrov gnezdi morske želve. Južna lega otoka omogoča najsevernejše plantaže banan. Otočane odlikuje njihova ležernost. Po kosilu si privoščijo dve- ali triurno siesto v času najhujše vročine. Nič nenavadnega zatorej, da popotnik, ki ga v času sieste lakota prižene v taverno, naleti na gostilničarko, spečo za mizo. Tudi če je taverna odprta, si v tem času ni obetati česa za pod zob. Pernati prebivalci Krete pa se ravno v tem času veselijo močnih termičnih vzgornikov. Nad krajino zajadra vse polno beloglavih jastrebov (*Gyps fulvus*) in seveda jastrebji kralj, brkati ser (*Gypaetus barbatus*), ki oprezajo za nesrečnimi kozami. Kreta, kot kozja pradomovina, je še danes kozja dežela. Pravih divjih koz, kretskih bezoark ali krikrijev (*Capra aegagrus cretica*), je le še za vzorec, domače kozletine pa v nepreglednem številu povsod, kamor popotnika v teh krajih zanese noga.

7

Ko se spustimo na kretska tla, nas najprej preveje starodavni duh otoka. Gotovo je v deželi, kjer je Rea na skrivaj povila kralja starogrških bogov Zeusa, kjer je mogočni kralj Minos redil ljudožerskega Minotavra, pol bika pol človeka, kjer je Dedal skupaj z Ikarjem načrtoval pobeg z voščenimi peruti in kjer se je s svojim ljudstvom ustavil trojanski Enej, da bi našel novo domovino, nekaj posebnega. To je pravzaprav zaznati na vsakem koraku. Od množice minojskih, starogrških in rimskih ostalin pa do bizarnih turističnih spominikov v obliki miniaturnih amfor, poslikanih z bolj ali manj izmišljenimi motivi iz nekdanje veličastne knosške palače. Seveda, ko razmišljamo o naravi danes grškega otoka Krete, ni zanemarljivo dejstvo, da je že pred 4.000 leti otok naseljevala razvita civilizacija, pravzaprav prva v evropskem delu Sredozemlja. Vse odtlej so Kreto naseljevala različna ljudstva in civilizacije, ki so otoku in njegovi naravi pustila tak ali drugačen pečat. Danes ima otok obraz tipičnega sredozemskega otoka s trnasto makijo ali golim skalovjem. Nekoč pa naj bi bili otok prekrivali skrivnostni temačni gozdovi cipres. Orjaška debela cipres naj bi bili kot podporne stebre uporabljali že Minojci pri graditvi palač, kakršna je tista v Knososu, pa tudi sicer so bile te palače predvsem lesene zgradbe. Domnevajo, da naj bi bile v tem času na Kreti živele celo takšne tipično gozdne ptice, kakršen je denimo divji petelin (*Tetrao urogallus*), o katerem danes na otoku seveda ni ne duha ne sluha. Gozd cipres in drugi gozdni sestoji so ohranjeni le v izredno bornih ostankih zlasti na zahodnem delu otoka. Seveda daleč od orjaških podob dreves iz minojskega časa in kajpak daleč od velikosti gozdnih površin, v katerih bi lahko živeli kakšni gozdni specialisti. Slednjih na otoku ni več, kljub temu pa je duh prvobitne kretske narave še zaznati v kretskem višavju, kamor zanese sleherne v naravo in ptice zaverovanega popotnika. Za-

čnimo zato naš ornitološki pohod po starodavni Kreti ravno v njenem visokogorju.

Kretsko visokogorje

Višavje kretskega otoka dosega spoštljive višine prek 2.000 metrov in je razdeljeno na tri večje gorske komplekse, pogorje Lefka Ori na zahodu, pogorje Idi z najvišjim vrhom Psiloritis v osrednjem delu in pogorjem Dikti na vzhodnem delu otoka. Gorski vršaci Krete so goli, čeprav se na primer v dorskem imenu Idi skriva pravzaprav gorski gozd. Še celo stari Herodot je zapisal, da je Kreta gozdni otok z globoko senco. Človeška roka je naredila svoje in tako se je gozd z vsakim novim gospodarjem Krete, od Minojcev, Rimljanov, Bizantincev, Arabcev, Benečanov pa do Turkov in Grkov, zmanjševal. Še najbolj pristen vtis o nekdanji Kreti bomo dobili v najdaljši evropski soteski Samaria v pogorju Lefka Ori. Osemnajst kilometrov dolga soteska je bila 1962. leta razglašena za narodni park, da bi zavarovali živalsko in rastlinsko bogastvo v njej. Obvarovati so želeli predvsem znamenito kretsko bezoarko, ki se nerada pokaže radovednim turistom. Še v 16. stoletju so tod živele nepregledne črede teh divjih koz, danes pa je populacija skrčena na vsega okoli 600 oseb. Sotesko si je mogoče ogledati v celoti, saj skoznjjo vodi dobra pešpot. Agencije ponujajo obisk Samarie, kjer te z avtobusi zapeljejo na 1.227 metrov visoki začetek soteske, kamor vodi dobro utrjena gorska cesta, na koncu soteske, ob morški obali, pa te z ladjo prepeljejo do avtobusov, saj ceste ob morskem ustju soteske ni. Tako kot v vseh gorskih predelih Krete, še posebej pa soteskah, je v Samariji mogoče opazovati množico beloglavih jastrebov in seveda precej redkejšega brkatega sera, za katerega je treba imeti še zvrhano mero sreče. Pobočja soteske so poraščena pretežno z borovim gozdom in v senci teh naletimo tudi na nekatere bolj gozdne ptice,

Zemljevid: Uporabljen z dovoljenjem »The General Libraries, The University of Texas at Austin«.

1: Domača koza
foto: Petra Vrh Vrezec

2: Palača kralja Minosa v Knososu
foto: Petra Vrh Vrezec

3: Psiloritis v gorovju Idi – najvišji vrh Krete
foto: Al Vrezec

4: Oljčni nasad
foto: Petra Vrh Vrezec

5: Matala – turistična okupacija pečene plaže
foto: Majda Vrh

6: Minotaver

7: Rodovitna planota Lasithi v gorovju Dikti na 820 metrih višine je znana po mlinih na veter z vetrnicami iz jadrovine, za ornitologe pa je privlačno opazovališče mnogih kretskih pernatih posebnicev.
foto: Majda Vrh

8

9

10

8: V najdaljši evropski soteski Samariji je še mogoče podoživeti gozdno Kreto, ki je v burni zgodovini izginila z današnje pretežno gole Krete. foto: Al Vrezec

9: Za slovenskega ornitologa je gotovo velika kretska visokogorska posebnost planinska vrana (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), ki jo po značilnem žvižgajočem oglašanju težko zgrešimo. foto: Borut Rubinič

10: V višavah kretskega visokogorja vlada jastrebji kralj, brkati ser (*Gypaetus barbatus*), od koder skupaj s premnogimi beloglavimi jastrebi (*Gyps fulvus*) opreza predvsem za kozjo mrhovino. foto: Claude Ruchet / <http://www.ruchet.com>

poznane tudi iz domačih logov, denimo stržka (*Troglodytes troglodytes*), rdečeglavega kraljička (*Regulus ignicapilla*) ali pa grivarja (*Columba palumbus*) in kratkoprstega plezalčka (*Certhia brachydactyla*). Sotesk je sicer po Kreti vse polno in čez mnoge vodijo tudi ceste, denimo soteska Kourtalioti, južno od mesta Rethimno, na poti proti znameniti plaži Preveli. Pobočja v teh manjših soteskah so bolj ali manj gola, a odlična za opazovanje jastrebcev, skalnih golobov (*Columba livia*), skalnih lastovk (*Hirundo rupestris*), puščavca (*Monticola solitarius*) in redkejših ujed, kakršni so denimo kragulji orel (*Aquila fasciata*).

Če je brkati ser kretski posebnost, je za ornitopustolovca nedvomno vznemirljiv tudi drugi kretski posebnost, planinska vrana (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*). Te je mogoče z nekaj sreče videti tudi v Samariji, kako v jati glasno preletavajo prepadno tesen. Bolj zanesljiv pa je obisk planote Lasithi v pogorju Dikti na vzhodu. Rodovitna planota na 820 metrih višine je znana po mlinih na veter z vetrnicami iz jadrovine, ki so jih svojčas uporabljali za namakanje obdelovalnih površin. In ravno ta velika polja so tista, kjer je treba pokukati za planinskimi vranami. Seveda pa najti jato vran na veliki planoti sploh ni lahko opravilo. Zanesiti se moramo na oster vid in še ostrejši sluh. Planinske vrane se v jati značilno žvižgajoče oglašajo, podobno kot planinske kavke (*Pyrrhocorax graculus*), zato jih ne bo težko zgrešiti. Vendar pozor! Na Kreti živijo tudi slednje, zato bodimo pozorni na rdeči in nekoliko daljši kljun ter značilnosti silhuete, ki zanesljivo ločita vrsti. Pri križarjenju prek lasithskih polj bomo seveda naleteli še na marsikatero ptičjo zanimivost, od rjave cipe (*Anthus campestris*), različnih vrst škrajncev in kupčarjev, danes že redke turške kotorne (*Alectoris chukar*), pa do obveznih jastrebcev in rjaste kanje (*Buteo rufinus*), ki se na Kreti pojavlja med selitvijo. Krožna cesta, ki se vije po robu planote, vodi tudi do turistično zelo obljudene Diktske votline, v kateri naj bi bil po legendi rojen Zevs. Majhna jama je za kraškega Slovenca sicer pravo razočaranje, a če nas zanimajo ptice, nas bo njen vhod pritegnil zaradi gnezd skalnih lastovk, v jame pa se na Kreti v jatah zatekajo prenočevati tudi planinske pevke (*Prunella collaris*). Kretske gorovje je bogato tudi

z najrazličnejšim endemičnim živalstvom, med katerim so metulji morda najbolj opazni. Kar tri vrste dnevnih metuljev je mogoče videti le na Kreti, da seveda ne omenjamo celega kupa najrazličnejših vzhodnosredozemskih posebnosti. Bolj ali manj povsod po kretskem visokogorju pa nas bodo nadlegovale domače koze. Te postanejo še posebno nadležne, ko se spraviš k malici, ki jo je ob bližnjem bolščanju vse večjega števila radovednih in lačnih koz nemogoče pojesti. Svoje h kaljenju kretskega visokogorskega miru dodajo še turisti, ki v želji po iskanju sledov starodavnih civilizacij zavajajo globoko v notranjost in potem ne vedo, kaj bi v golem skalovju in trnasti makiji sploh počeli. Koze in turisti vsepovsod so pač dandanašnja kretska stvarnost!

Visoke gore omogočajo, da je na Kreti tudi nekaj rek, ki si utirajo pot do morja skozi globoke soteske. Nekateri izlivci so prav spektakularni, s peščenimi sipinami, kamor zahajajo morske želve znašati jajca. Ena takih je plaža Preveli z veličastnim ustjem reke Megapontos, kjer se poleti žal gnete turistov. No, pot ob reki v notranjost je bolj zanimiva. Sprva je reka počasni tekoč in bujno zaraščena mlakuža, na bregovih katere se sončijo rečne sklednice (*Clemmys caspica*), z obrežnih palm pa oprezajo vodomci (*Alcedo atthis*). Še dlje od morja pa je značaj reke že povsem alpski s prodnatim dnem in velikimi balvani. Tudi tu reka ni mrtva in med velikimi prodniki se skriva cela vrsta vodnih bitij, od jegulj (*Anguilla anguilla*) do zanimivih sladkovodnih levantinskih rečnih rakov (*Potamon potamios*). Sotesko nad reko preletavajo skalne lastovke in planinski hudourniki (*Tachymarptis melba*), v obrežnem rečnem rastju in skalovju pa je moč najti vse polno ptičjega življa, od gnezdečih svilnic (*Cettia cetti*), sredozemskih kupčarjev (*Oenanthe hispanica*) in žametnih penic (*Sylvia melanocephala*) do preletnih posebnosti, kakršna je denimo citronasta pastirica (*Motacilla citreola*).

Med Libijskim in Egejskim morjem

V primerjavi s turističnim severom otoka, ki ga obliva Egejsko morje in kjer prevladujejo večnadstropni hoteli in druga turistična navlaka, je jug otoka pravo nasprotje. Tu so naselja majhna, nekatera dostopna celo samo po morju,

stisnjena med veličastnimi pečinami in Libijskim morjem. Kljub peščenosti plaž ne prešteješ kopalcev na prste obeh rok. Seveda so izjema nekateri turistični biseri, na primer plaže Vai, Preveli, Matala in Elafonisi. Na razburkanem morju je mogoče kar z obale s teleskopom opazovati viharne in to tudi iz takšnih turističnih središč, kot sta Hersonissos in Malia. Morske ptice je pravzaprav mogoče opazovati ob vsej obali in čeprav denimo galebov ob kretski obali ni videti toliko kot na primer ob jadranski, so vendarle opazovanja redkejših vrst, kot sta na primer zalivski (*Larus genei*) in rjavi galeb (*L. fuscus*), tukaj dokaj redna. Na otočkih vzhodnega dela Krete gnezdijo sredozemski posebnosti, sredozemski sokol (*Falco eleonora*) in sredozemski galeb (*Larus audouinii*), zato je prav na vzhodni Kreti največ opazovanj obeh vrst, na primer na plaži Itanos. V bližini slednje so tudi najsevernejše plantaže banan. In prav nenavadno si je to privoščiti banano, ki je dozorela na drevesu! Pravijo, da so obmorske votline na majhnih otokih ob vzhodni obali Krete še vedno brlogi sredozemske medvedjice (*Monachus monachus*), katere prihodnost je spričo njene sredozemske endemičnosti in surovega preganjanja na tem svetu negotova. Tako pač je, človek, ki danes očitno vse učinkoviteje obvladuje ta svet, povzroča izginjanje nekaterih vrst in spet omogoča širjenje drugih. Na južni obali Krete bomo na primer ob potapljanju v toplem Libijskem morju pod kamni našli na pisano rakovico eksotičnega videza, dolgonogo trnasto rakovico (*Percnon gibbesi*), ki je povsem nov rdečemorski prišlek na kretske obale. Ogrevanje ozračja se pozna tudi na toplejšem morju, ki je kot nalašč za naseljevanje tropskih eksotov v Sredozemlje.

Kretsko nižavje – od mokrišča do antičnih ostalin in turističnih mest

Mnogi ornitopustolovci, ki so obiskali Kreto, priporočajo ogled vodnih akumulacij, med katerimi je ena najbolj znanih v bližini glavnega mesta jugovzhodne Krete Ierapetra. Gre za velik vodni zbiralnik ob naselju Ag. Georgios. Seveda je to, kar bomo ptičjega videli na akumulaciji, odvisno od časa, ko jo bomo obiskali, in seveda od sreče, večinoma pa gre za preletnike, kot so kamenjarji (*Arenaria interpres*), različni

martinci (*Tringa*) in prodniki (*Calidris*), galebi, čigre, race ipd. Nekoč je na Kreti gnezdila tudi izjemno redka in ogrožena marmornata rasa (*Marmaronetta angustirostris*), zlasti na ustjih rek in ob vodnih zajetjih, a je danes tod kot gnezdilka že izumrla. Kljub temu pa jo je tu in tam najti na selitvi.

Nižavje med morjem in visokogorjem je na Kreti pozidano, obdelano z oljčnimi nasadi ali pa zaraščeno z nizko makijo. Slednjo naseljujejo različne penice in srakoperji, med posebnosti na primer črnobrada penica (*Sylvia ruepelli*), sicer pretežno maloazijska vrsta, ki naj bi bila razširjena po vsem otoku, a resnici na ljubo je največ opazovanj s skrajnega vzhoda Krete. Še več, pred leti so na Kreti naleteli celo na nekaj gnezdečih parov otoških penic (*Sylvia sarda*), sicer zahodnosredozemske vrste. V tem pasu je tudi največ antičnih ostalin, med njimi najbolj znana knososka palača iz minojskih časov blizu glavnega mesta Iraklio. Čeprav si jo je zavoljo razlage vredno dobro ogledati ob organiziranem vodstvu, ne pozabimo na daljnogled, saj je ptic tu vse polno, od kavk (*Corvus monedula*) do smrdokaver (*Upupa epops*). V linah antičnih zidov pa si zavetje poiščejo različne sove, na Kreti zlasti veliki skovik (*Otus scops*), čuk (*Athene noctua*) in pegasta sova (*Tyto alba*), ki nas bodo nase opozorile predvsem s pernatimi ostanki, ki jih bomo našli med starodavnim kamenjem.

In ko bomo utrujeni od razburljivega popotovanja po Kreti, začnjenega s cestnimi vragolijami domačinov, sedeli sredi turističnega vrveža ob hladnem pivu, ne pozabimo pogledati še pod mizo. Vrabčja družina Krete je nadvse zanimiva. Tod živi t.i. italijanski vrabec (*Passer X italiae*), ki pa je vendarle nekoliko drugačen od pravega italijanskega vrabca iz Italije. Mednje pa so pomešani še travniški vrabci (*Passer hispaniolensis*), ki sicer na Kreti naj ne bi gnezdili, a so na selitvi izjemno pogosti. Ornitološka zabava pri določanju vrabcev tako tudi ob dolgočasnem poležavanju v obalnem gozdu senčnikov ne bo izostala! ●

Priporočena literatura:

- HANDRINOS, G. & AKRIOTIS, T. (1997): The Birds of Greece. – Christopher Helm, A & C Black, London.
- SFIKAS, G. (2006): Birds & Mammals of Crete. – Efstathiadis Group s.a., Athens.

11: Pravijo, da so obmorske votline na majhnih otokih ob vzhodni obali Krete še vedno brlogi sredozemske medvedjice (*Monachus monachus*), katere prihodnost je zaradi njene sredozemske endemičnosti in surovega preganjanja na tem svetu negotova. foto: Matthias Schnellmann / ZIA.ch

12: Korita kretske rek, pa čeprav zelo kamnita, niso mrtva in med kamni rečne dna se skrivajo marsikateri posebnosti. Takšna je tudi sladkovodna levantinska rečna rakovica (*Potamon potamios*). foto: Al Vrezec

13: Z visokih gora si skozi številne ozke soteske pot do morja utirajo reke in nekatere do morske obale pritečejo prav spektakularno, kot na primer veličastna reka Megapotamos na plaži Preveli ob južni obali Krete. foto: Al Vrezec